

Gálfalvi Zsolt 80 éves

Gálfalvi Zsolt
88 éves

Grafikus: Bencsik János

Fotó: Kaiser Ottó

Könyvterv: Koros-Fekete Sándor

A szóértés paradoxona és felelőssége

Gálfalvi Zsoltról azért szeretek köszöntőt írni születésének kerekesebb évfordulóin – különösen pedig most, amikor, ha jól értettem, „neki szól a dal”, nemcsak róla, a nyolcvanéves ünnepeltnek készül emlékkötet –, mert semmit sem kell előrebecsátani, megmagyarázni, kevés szóból is azonnal értjük egymást. És mert jó felidézni a szerkesztőségi időket, a régi beszélgetéseket, élményeket.

Munkatársi kapcsolatunknak volt egy intenzív bő évtizede. Gálfalvi Zsolt élete utolsó nagy sajtós kalandjaként vállalta el 1990-ben a főszerkesztői tisztséget A Hétnél, tulajdonképpen megmentve a kiadványt. Igaz, hogy a rengeteg adminisztratív teendő és a tornyosuló gazdasági nehézségek miatt nem sikerült teljesen olyan elvi-közéleti lapot csinálnunk, amilyent megálmodott – de majdnem olyant igen. (Szerény kiegészítésként: akkoriban a magam részéről még el tudtam volna képzelni további fontos vállalásokat, de – többé-kevésbé ismert okoknál fogva és furcsa körülmények között – ezek meghíúsultak, és most már örvendek, hogy számomra is a Gálfalvi-féle A Hét volt a csúcs.)

Zsoltot akkoriban, miután visszatért a laphoz, s már sűrűbben találkoztunk és többet beszélgettünk, elsősorban az okosságáért tiszteltük. A múlt időt csak azért használom, amiért a többes számot – az a rendkívül vegyes bukaresti társaság régen feloszlott, Zsoltot pedig továbbra is tisztelem és szeretem, de már régóta nem csak az okosságáért.

Két okból külön is csodáltam. Először: hogy olyan korán kezdte a pályáját. Ezt tiszteletreméltónak találtam, az utóbbi időben inkább megindít. Gyermekfejjel azokban az időkben mélyvízbe kerülni...

Tudom, hogy a gyermekfejek – Gálfalvi Zsolton kívül is voltak még páran – akarták is, vállalták is a kalandot, mert a felelősségen túl az érvényesülés lehetőségét látták benne, és mikor nem akartak a fiatalok érvényesülni? Kalandot mondok, mert azt az akkori ifjonti „elkötelezettséget” és „helytállást”, vagy mondjam úgy, megfelelés-igényt, mostani fejemmel még meghatóbbnak találom.

Huszonnégy éves voltam, amikor megvettem Zsolt *Írók, könyvek, viták* című 1958-as cikk- és tanulmánygyűjteményét (ideje, hogy negyvenöt év elteltével dedikálja nekem!), az előszó szerint 1952 és 1957 között megjelent kritikai írásaiból válogatta össze. Tizenkilenc és huszonnégy éves kora között írta őket! Az egy híján húsz év költőknél nem számít koraérettségnek (bár Rimbaud szerint „tizenkilenc évesen senki sem komoly”), de a költőéhez fogható vakmerőség kell ahhoz, hogy ebben a korban a biztos elméleti alapot, előismereteket és kiterjedt olvasottságot feltételező kritikairásba fogjon az ember, gondoltam és gondolom. Az pedig, hogy azokat az írásokat akár a szerzőjük, akár a mai olvasóik mennyire tartják vállalhatónak, mennyire ítélik „vonalasnak”, a kor kötelező irányát követőknek, számomra mellékes.

Az idő és a kor mindnyájunkon és mindenünkön rajta hagyja lenyomatait, igazán fontosak a teljesítmény állandói, az el nem veszíthető adottságok, amelyek azonnal meglátszanak: az elemző- és kifejező-készség, a lényeg megragadásának képessége, a racionalításra, gondolatiságra való törekvés – ezek már akkor megragadtak Zsoltnál, amikor még nem ismertem őt személyesen. Nem akarok én itt most „kritikai” észrevételeket tenni, hiszen nem irodalmár, csak közíró volnék, de én így vagyok vele: bármit olvasok, első elvárásom, hogy megragadjon nyelvi erejével, eszmei töltetével, az írás tehetségének félreérthetetlen bizonyítékaival. Ezekért szeretem én olvasni Gálfalvi Zsolt cikkeit és

tanulmányait, ezért értem meg mindig, ha kell, a sorok között olvasva, finom utalásaiból, amit kimunkált fogalmazásában közöl velem. A közös munka során egyre inkább felismertem magasrendű hivatástudatának lényegét is: a következetességet, amellyel hangsúlyozza és képviseli az irodalom, irodalmunk elvi elkötelezettségének, nemzet- és identitásvédő szerepe vállalásának szükségességét.

Csodáltam őt más okból is. Ezt voltaképpen csak később tudatosítottam. A Hét szerkesztőségében, Bukarestben erősen túlsúlyban voltak a kolozsváriak. Ez sok mindenfélét eredményezett – nem akarom azt mondani, hogy a lap emiatt „eltolódott” (bár akár mondhatnám talán), azt sem, hogy nem éreztem jól magam abban a szerkesztőségben, társaságban, munkában (mert hazudnék), de a „vásárhelyiséget” (lám, ezt sem kell magyarázni) sokáig nem sikerült kellően behozni: a Sütő–Gálfalvi páros oldotta meg a kérdést, a legmagasabb színvonalon.

Amellett, hogy vásárhelyi volt, és Marosvásárhely legjobb szellemét hozta magával, Zsoltról tudtuk, hogy második vagy éppenséggel harmadik generációs értelmiségi, továbbá polgári – ha nem egyenesen nagypolgári – származású, egyházi felmenőkkel és kötelékekkel. Sokszor elgondolkoztam, hogyan jön ez össze baloldali meggyőződésével. Persze elképzelhető, hogy akkor mennyire el kellett gondolkoznom magamon, aki első generációs értelmiségi voltam, s meglehetősen proli jövevény, de még a vásárhelyiségem is kétes volt, a származásomról, elsősorban „hochdeutsch”, értsd németországi, „igazi” német katonatiszt nemzömről nem is beszélve! (Itt azért muszáj elmondanom, hogy anyai nagyapám, Ágoston János megbecsült szabómester volt városunkban; a Bolyai utcában, az iskolaépület oldalában volt a műhelye-üzlete, egyik fő alapítója volt a marosvásárhelyi munkásotthonnak, s 1928-ban bekövetkezett haláláig, amikor is a családnak

– varrónő nagyanyámnak és öt gyermekének – el kellett költöznie Szászmedgyesre, romantikus szervezkedő kommunista volt, verte is őt rendszeresen a Sziguranca.)

Elnézést, ezt az egészet csak azért írtam le, hogy jelezzem: magam is, akárcsak Zsolt, bár persze másképpen, paradoxonok között botorkálva és bonyolult tudati meg lelki(ismereti) folyamatok útján jutottam el a baloldaliságig. Én az ösztönös, lelkes, de passzív baloldaliságig – míg az övét tudatosnak, értelmiségi alapállásúnak (azaz kritikainak és kételyesnek) éreztem. Meggyőződésem, hogy hasonló világlátásunk mellett helyzetünknek és sorsunknak ezek az érdekességei, mondhatni ezek a kis dialektikák is hozzájárultak a baráti szót értésünkhöz, túl a munkatársi jó viszonyon és közös munkán, amelyhez én a nyugtalanságommal és a szertelenségemmel, Zsolt az alaposságával és az egyensúlyérzékekkel járult hozzá.

És még egy paradoxon: azért is könnyű volt megértenünk egymást, mert a kultúra és a megismerés más-más területein voltunk otthonosak, de érdekelt bennünket „az egész világ”, teljes bonyolultságában és sokszínűségében! Zsolt nem csak lebilincselő és fontos dolgokat tudott mondani irodalomról, sajtóról és színházról, politikáról és közéletéről, de véleményem szerint igazából az összefüggések felismerésének volt és maradt az igazi mestere! Kétségtelenül többet profitáltam a beszélgetéseinkből, mint ő. A legolvasottabb, legsokoldalúbb és sok esetben személyes résztvevő irodalomkritikustól és -történészről hallani irodalmunk sarkalatos kérdéseiről, elvi vitáiról, az Írószövetség és a PEN Klub tevékenységéről, díjkiosztásokról, szerzőkről és művekről, de akár pletykákról is: felért egy szabadegyetemmel (tandíj nélkül).

Mondjam ki még egyszer, hangsúlyosabban: a sors ajándékának tartom, hogy a lényeges dolgokban, de a látszólag kevésbé fontosak-

ban is szinte mindig jól megértettük egymást. Gálfalvi Zsolt harmadik kötetében, az 1988-as *Prospero szigetén*ben már dedikációval is megajándékozott: „...a tudomány és az irodalom közös gondjainak – és általában közös gondjaink – jegyében, gondolatébresztő beszélgetéseinkhez jobb italokat és kocsákat kívánva, szóértő barátsággal...” Büszke vagyok erre a szóértésre, gondolatébresztő beszélgetéseinkre, örülök, hogy tanulhattam tőle. És nem tesz iriggyé, hogy ezt mások is elmondhatják, akik közösek vele a szóértés ritka örömében. Mert Zsolt ezt is a rá mindig jellemző felelősségtudattal csinálta, nem akárkire pazarolta a barátságát és a szóértését.

Azzal kezdtem, hogy ez a kötet magának az ünnepeltnek készül, és lám, mit tesz az újságírói berögződés, mégis úgy írtam, harmadik személyben, mintha egész olvasóközönséghez szólnék.

Megszólítalak hát, kedves Zsolt! Nézd el, ha vallomásomon, szóhasználatomon átsüt a dilettantizmus. Tudjuk, ugye, Kosztolányi óta... A profi célratörő alkat, erőit körültekintően használja fel, sikerelensége bántja – a dilettáns ártalmatlan, a maga, esetleg környezete örömeire ügyködik, ha sértődékeny is, elfogadja a kifogásokat...

Szóval nem akarok én többnek látszani, legfeljebb tudat alatt valami olyasmit kívánhattam megint, hogy a dagadt ruhát másra hagyva (van még kire?), engem vigyél fel a padlásra.

Ennyit, ilyen keveset és ilyen egyszerűt akartam elmondani a nyolcvanadik születésnapodra.

Öllelek szóértő barátsággal, őszinte híved,

Ágoston Hugó

A csoda

A nyolcvanéves Gálfalvi Zsoltnak

Hittem, vigyáz ránk, velünk az Isten,
erről még soha nem beszélhettem.
Mert mégis kinek, mit mondhattam volna?
Véget ér minden hős lovagi torna

egyszer. Elanyátlanodott árva,
átpattanhatok-e odaátra?
Az utcasarkon rózsával váraкоztam
a lányra, kivel betelni sose tudtam,

mégis elment, túl hamar itt hagyott,
Bologna előtt karambolozott.
És felhangzott az ördög kacagása,
derengett előttem égi mása,

s barátaink is, tudod, egyre többen
tűntek át a seholba. Nem hihettem,
hogy pontosan én kivétel lehetek,
hát mondtam a végtelen verseket.

*A földön éltem, s lassan felderültem –
így Márai, libegve égi fényben,*

de így van-e, és felderülhetünk,
mikor pocsékba züllik életünk?

Előttünk kanyarog a lövészárók.
Csodára nem, csak égi kegyre várok!
Láthassam végre, mi van odaát,
megleli-e ki-ki feladatát.

Miféle rend vár a másvilágon?
Krúdy is írta: *az élet álom*.
Csak mindig a legrosszabbkor ébredünk fel.
Telítve az éj már félelemmel,

különösen a vándorló szaka,
a menthetetlen transzszilván éjszaka,
jönnek az árnyak, női démonok,
akár egy panoptikum, elforog

sok évtized, s mi várjuk a csodát,
hogyan túlélhessük még ezt az éjszakát.
De ki tudhatja, mi is a csoda?
Óvszer? Paraván? Eszköz? Micsoda?

És velünk lesznek-e az angyalok?
Szigorú minden angyal, hisz tudod...
De hiszem, hogy a mennyei kocsmában
barátaink várnak, átabotában

meséljük majd, mi történt, amióta
áttűnhettek a mennyei seholba,
s kontójukra, amíg helyzetünk
rendeződik, egy felest ihatunk.

Unikumot, ha van, vodkát, ha nincsen,
nyújtózva végre túlvilági fényben.
S életünk, mi mögöttünk maradt,
sodorja tovább a társakat.

2013. június 15.

Egy erdélyi kritikus és *literary gentleman* a változó rendszerekben és időkben

Gálfalvi Zsoltot akkor kezdtem el megismerni, amikor a nyolcvanas évek elejétől – a kolozsvári Kriterion fiókszerkesztőség munkatársaként – gyakrabban jártam Bukarestbe. Első közös csoportképünk díjátadó ünnepségen készült, 1980-ban (*A szenvedés kritikája* című esszékötetemért kaptam meg a Román Írók Szövetségének debüt-díját). Itt kell megjegyeznem, hogy ő volt az, aki – nyilván zsűritag-társaival egyetemben – évekig, talán évtizedekig egyengette az értékek útját a díjakig, az Írószövetség nemzeti bizottságának tagjaként. Ha végignézzük az egykori díjazottak listáit, elmondhatjuk, jó döntéseket hoztak. Ezeknek néha nyilvános nyoma is maradt. *Az írás értelme* című, esszéket, tanulmányokat, kritikákat tartalmazó kötetében olvashatjuk például az 1974-es döntésekről szóló teoretikusabb összefoglalását: akkoriban konszenzus volt a tekintetben, hogy a díjat Hervay Gizella, Méliusz József, Sütő András és Szemlér Ferenc kapták.

Bukaresti látogatásaim alkalmával mindig benéztem A Hét szerkesztőségébe, ahol Gálfalvi Zsolt is fogadott barátságos, pártoló szavakkal, kérdezgetett a terveimről, biztatott, várta írásaimat. Szinte hihetetlen, de még 1981-ben, illetve 1982-ben is sikerült egy-egy Hegel- és John Locke-összeállítást kiadnunk. Aztán egy nagyobb tanulmányom (*Jelszó, reklám, jelmondat*) második részének a közlésével végleg elakadtunk, én meg Huszár Sándor és pártoló barátaim A Hétnél. Vége volt termékeny együttműködésünknek, a nyolcvanas évek közepétől

sötétségbe borult a sajtó és a könyvkiadás, a szerkesztőségbe is csak a baráti szavak végett jártunk.

A forradalmi változások nyomán 1990-ben nagy megtiszteltetés ért: az újraalakuló A Hét főszerkesztőjeként Gálfalvi Zsolt kért fel arra, hogy Sütő András és Toró Tibor megtisztelő társaságában legyek a lap főmunkatársa (természetesen nemcsak a címszalagon). Ezek után mindig óriási lelkiismeret-furdalásom volt a tekintetben, hogy eleget írok, teljesítek-e, s amit igen, azt vajon a lap profiljának megfelelően teszem. (Mindig távol állt tőlem a szakmai értelemben vett publicisztika.) Gálfalvi heroikus és önfelemésztő küzdelmet folytatott a lap megtartása és fenntartása érdekében. Jóllehet a romániai magyar értelmiség egésze vallotta, hogy erre a lapra a legnagyobb szükség van mint a szélesebb értelemben vett helyi igényekre és elvárásokra tekintő, a tudományos normatívákat követő fórumra, azt fenntartani mégsem sikerült, és ebben a formájában 2003-ban megszűnt. Ezt követően aztán egy alkalommal visszakerestem egykori írásaimat, konstatálván, hogy végeredményben nem volt kevés. De a főszerkesztő uramra is rákérdeztem lelkiismeretem végső megnyugtató végett, ő pedig megnyugtatólag mondá nekem – remélem, nem csak baráti gesztus volt –, hogy voltaképpen elégedett a menetteljesítménnyemmel.

Azok a zűrzavarosan lázas kilencvenes évek... Aki megérte, emlékezhetik arra, hogy – a hetvenes-nyolcvanasok kihagyásait is pótolandó – mennyi irodalmi találkozó volt: Bécs, Debrecen, Budapest, a Romániai Magyar PEN Központ újraalapítása, amelyben Gálfalvi Zsolt fő szerepet vállalt. A Magyar Írók Szövetségének, a magyar PEN központnak nem egy rendezvényén volt alkalmam közelről figyelni és követni előadásait, hozzászólásait. Az írás és az irodalom, a „szellem” ügyét képviselte mindig megfontoltan szenvedélyes szavaival és kö-

rültekintő előadásmódjával. Odafigyelt a korszellemre a „szabadság dzsungelében” és az „új embereket” követő „legújabb emberek” egyre töredezettebb szellemi frontjára, valamint az abból származó hatásokra, ami az egységes magyar irodalmat, annak intézményrendszerét illeti. (E posztmodern egység ma többtényezős rendszer: piacot kézben tartó kiadó és terjesztő multik mellett a nyilvánosságot biztosító könyvvásárok és fesztiválok, a lobbyk és a bloggerek, a FB mellett ma már nehezebben érvényesül például a hagyományos kritika értékkijelölő jellege.)

Mint annyi szervezet, társaság tagja, az idők folyamán Gálfalvi Zsolt egyike volt azoknak, akik a legkövetkezetesebben látták át és képviselték a romániai/erdélyi magyar irodalom intézményének a problematikáját és az ebből adódó képviselési feladatait. A kilencvenes években ugyanis nagyon megváltozott (ismét) minden: a piaci helyzet, az egyre alakuló és osztódó irodalmi szövetségek és társaságok, lapok, az elemeire bomló könyvkiadás, a foghíjas, hiányos, majd megszűnő irodalmi lap- és könyvterjesztés, a kritikai perspektíva fragmentálódása és összekapcsolódása a lobbytevékenységgel többtényezős, valóban posztmodern helyzetet eredményezett, miközben tovább folytak a diskurzusok a magyar irodalom (nemzeti) egységéről. Látnivaló volt, hogy nincs olyan kultúratámogatási rendszer, amely ezt a kérdést intézményesen kezelni tudná. Állásfoglalásaiban Gálfalvi Zsolt azt az álláspontot képviselte, hogy meg kell őrizni az irodalom perspektivikus átláthatóságát, a kritikai horizont teljességét, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy az irodalmi kánon képzése és fenntartása többnyire az irodalmi nyomáscsoportok és lobbytevékenység függvénye lett.

Említett felszólalásaiból, előadásaiból, állásfoglalásaiból, megnyilatkozásaiból vált számomra egyre nyilvánvalóbbá – jóllehet sajtóban

megjelent írásait, könyveit ismertem –, hogy milyen mélyen kötődik Gálfalvi Zsolt a magyar irodalomhoz és ezen belül az erdélyi literatúrához, annak alkotóihoz, műveihez, hogy ez az elkötelezettség nemcsak szakmai, hanem a legszemélyesebb emberi tényező is nála. Talán csak a zsidó filozófiában lelhető fel a szeretetnek ez a másik, ismeretelméleti értelme: valamit szeretni annyit jelent, hogy azt a valamit a legmélyebb összefüggéseiben is megértjük, átlátjuk, és elszakíthatatlanul a magunkénak, legbensőbb lényegünkhöz tartozónak valljuk.

Mindeközben sűrűsödtek a találkozásaink is: nagyon megtisztelő volt a számomra az a hosszú beszélgetés, amelyet a filozófia 21. századi esélyeiről, lehetséges szerepeiről folytatott velem.¹ Ezt követően még egyik filozófiai tanulmánykötetemet is bemutatta Bukarestben, Magyarország Kulturális Központjának egyik rendezvényén. Egyéb találkozásaink és diszkusszióink is sűrűsödtek: immár minden év őszén találkoztunk az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány kuratóriumi és díjkiosztó eseményein, az azt megelőző és követő megbeszéléseken. Laudációiban mindig a legkorrektebb szakmaisággal és emfázissal rajzolta meg az éppen díjazott szerzők portréját. 2006-tól ismét két-évenkénti rendszerességgel sikerült megtartanunk a gyergyószárhegyi írótalálkozókat, ahol aztán alaposan kibeszélhettük irodalmunk állapotjellemzőit. Hozzászólásaiban Gálfalvi Zsolt ekkoriban is mindig az erdélyi irodalom belső szellemi tartalmára és tartására helyezte a hangsúlyt, arra az üzenetre és tartalomra, amely az irodalom emberképével kapcsolatos. Ezt tartom ma is Gálfalvi Zsolt legsajátosabb kritikai és teoretikus perspektívájának, amelyet érdemes kissé közelebb-ről is körüljárni. Azzal, gondolom, mindenki egyetérthet, az irodalom

1 A filozófia ma: kérdezési mód. Egyed Péter és Gálfalvi Zsolt beszélgetése a korszerű filozófiai gondolkodás lehetőségeiről. A Hét, 1996, 15. sz. 3-4.

bennefoglalt nyilvánvalósága lévén, hogy nem létezhet magasrendű irodalom emberkép nélkül. Az individuális ember, az emberek, emberi közösségek, közvetve pedig az emberiséggel kapcsolatos tapasztalat, meggyőződés, elképzelérendszer, vízió nélkül. Erre minden valamirevaló író szert tesz, aztán a tudatosság és a filozófia különböző szintjein és színvonalán kiképzí és képviseli azt. Ez az írói műhely belső formájához és atmoszférájához, de szinte a mindennapjaihoz is tartozó írói foglalatosság is. Nem kell különösképpen érvelni és bizonygatni, hogy Tamási, Nyirő, Nagy István, Daday Loránd és társaik a megszokottnál talán erőteljesebben is az erdélyi emberről szólnak, annak létben állásáról, küzdelmeiről, egyéni és közösségi sorsáról. Igen tanulságos az a kérdés is, hogy mi történik a létezett szocializmus irodalmának emberképével, amelyet keresztül kellett préselni az „új ember” szociálkommunista ideologikus kultúrfikcióján. Még nagyobb kérdés és talány, hogy milyen emberképet közvetít a mai irodalmunk. Valljam be, hogy jómagam sem találok senkit és semmit sokszor a mai irodalmi alakok tartalmában, erősen zörög az egydimenziós papírmásé. (Szándékosan írtam *alakokat* Kosztolányi Dezső tüneményes könyvecskéjére utalva. Ez az iskolája annak, hogy miképpen kell egy ceruzavonással felskiccelni a nagyvárosi ember egész szenvedéstörténetét.) Az irodalom humanizmusával kapcsolatos kérdőjel és felkiáltójel – ebben foglalta össze Gálfalvi Zsolt a legutóbbi két szárhegyi tanácskozás egyik nagy kérdését (sajnos nem írta aztán meg). Utánanéztam, hogy miképpen van pozicionálva ez a kérdés életművének köteteiben.

Gálfalvi Zsolt egyáltalán nem az a hűvösen távolságtartó kritikus volt, ahogyan esetleg könyveiből kiderül. „Királycsináló” volt, kritikai tevékenysége és állásfoglalásai nagymértékben befolyásolták a romániai magyar irodalom értékcentrumáról kialakított felfogást és közvé-

lekedést. Az, ahogyan a kezdetektől fogva következetesen képviselte Sütő András kibontakozó prózaírásának az értékeit, majd az érett Sütő esszé- és drámaírói kvalitásait, lényegesnek bizonyult abban, hogy később Sütő András munkásságával határozták meg az egész erdélyi magyar irodalmat. (És Szilágyi Domokos költészetével – ennek abszolút értékességét főleg Kántor Lajos képviselte.) Nyilván nem a kettőjük hibája, hogy az erdélyi magyar irodalom más kiemelkedő tehetségű alkotói nem kerülhettek aztán a címerbe, hogy az össznemzeti recepcióban, de aztán a saját énképben is mintegy elveszett, vagy inkább felszín alá bukott ennek az irodalomnak a sokszínűsége, bősége, gazdagsága. És sajnos, immár soha nem is fog felszínre kerülni – olyan ennek a dolognak a természete, hogy még a sztenderd irodalomtörténet horizontjáról is eltűnik.

Nem tanulság nélküli, ahogyan 1958-ban az ember kérdését a kritikáirásban fel lehetett vetni. Így: „Sütő András mindig időszerű író volt, az időszerűségnek abban a mélyebb értelmében, amit a mindennapok küzdelmei adnak az írásnak. Az *Egy pakli dohány* jelenünkről szóló írásai is egytől egyig harcaink sűrűjében gyökereznek. A néppel együtt élő, az emberek szükségleteinek a kielégítéséért küzdő vezető, és a nagy feladatok fájától az erdőt, az embert nem látó vezető összeütközése (*Asszony a talpán*), a bürokrácia esztelen és tragikomikus intézkedései (*Októberi cseresznye*), a mezei munkát forradalmasító gépektől kenyerét féltő földműves mély konfliktusa (*A vezérkaszás bánata*), a mezőgazdaság megsegítésére falura induló munkás, aki először nem a gépeket, hanem az emberek életviszonyait javítja meg (*Ismerkedés*) stb. stb. csupa olyan kérdés, jelenség, amelyre az élet azon melegében figyelmeztette az író. Sütő András joggal tarthatja írásait első sorban menetelő harcosoknak. Az időszerű kérdések 'felvetése'

azonban egymagában édeskevés. A döntő az, amit az író ezeknek az emberi problémáknak az ábrázolásával mond. Sütő ezeket a kérdéseket az emberrel való nemtörődömség, a közömbösség, a bürokrácia, a demagógia, a lélektelenség elleni könyörtelen harc, az egyszerű ember jólétéért, szükségleteinek kielégítéséért vívott küzdelem, a szocialista humanizmus, a párt, az állam és a nép közti kapcsolat állandó erősítésének a szellemében oldja meg.”² Megvolt nyilván a *séma*, abban kellett írni Sütőnek is, Gálfalvinak is, számomra itt és most csak az az érdekes, hogy az ember kérdése van itt kulcsszerepben. A kritikai nyelvezetnek is nyilván meg kellett hogy legyen a *tendenciája*, a szocialista humanizmus léniája mentén. Hogy aztán ki mennyire hitte el, hogy lehetséges az új ember, az egy más kérdés.

Későbbi írásaiban Gálfalvi Zsolt egy teoretikus, nemes veretű humanizmus összefüggésrendszerét elemzi, a klasszikus német humanizmus (Goethe) illetve Thomas Mann Goethét idéző antifasiszta humanizmusának áramkörébe kapcsol egyik legnagyobb ívű tanulmánya, a *Thomas Mann Weimarban*³ (1974–1975), amely egy weimari látogatásból is inspirálódott, és amellyel kapcsolatban támad az az élményünk, hogy a szerzője ebben van otthon, otthon van az esszéjében. Ez az otthonosság azért is nyomatékos, mert stílusosan Gálfalvi Zsolt a Thomas Stearns Eliot által megfogalmazott objektivizmus képviselője. 1959-ben, a Szemlér Ferenc regénytrilógiájáról írott kritikája⁴ címében is tartalmazza az „emberábrázolást”. (Szemlér Ferencnek – e kritika is erre a következtetésre jut – nem sikerült megrajzolnia a

2 Egy pakli dohány – Sütő András novelláskötete. In *Írók, könyvek, viták*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, 1958. 100.

3 *Az írás értelme. Esszék, tanulmányok, kritikák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

4 Ugyanebben a kötetben.

kommunista ember portréját – mert nem is lehetett! Ez lenne a felmentő következtetés a kor sematikus regényeit író nemzedék számára? Nyilván nem sikerült megírni a lehetetlent.) Sütő András drámáinak a kapcsán is a drámák humánumáról avagy a humánum drámáiról írt a hasonló című kritikai tanulmányban. Akkoriban még lehetett érvelni történetfilozófiai alapokon a történelmi fejlődéstörvényeket megértő és azt cselekedeteikbe tudatosan bekapcsoló hősökről. És lehetséges, hogy ez Kálvin és Szervét esetében valóban fenntartható álláspont. Az *írás értelme* kötet is tartalmazza Gáll Ernő *A humanizmus viszonyosságai* című esszé- és tanulmányválogatásának szentelt recenziót, bizonyosságul annak, hogy a humanizmus bizonyos értelemben szűkebb pátriánk gondolkodóinak is afféle *lingua francája*, kódja volt. Végeredményben elmondhatjuk, hogy Gálfalvi Zsolt kritikai írásainak elméleti centruma az a fajta teoretikus humanizmus volt, amelyet a 20. század uralkodó elméi, Max Scheler, Karl Jaspers és Jean-Paul Sartre is képviseltek. Írásaiban Gálfalvi Zsolt le kellett hogy rója az adót a szocialista humanizmusnak és humánumnak is. (Azért ne feledjük el, hogy ez is nagy erő lehet, amennyiben hisznek benne, még akkor is, ha a történelem eddigi tanulsága szerint fikciónak bizonyult. De az egyéb teoretikus humanizmusoknak is megvan a maga erőteljesen absztrakt összetevője.) Amint ismeretes, a szocialista humanizmus a valóságos emberrel történt drámai konfliktusában múlt ki – amennyiben értelmes dolog egy fikció haláláról beszélni. E ponton megint vissza kell térnem utóbbi megnyilatkozásaira és az azokban rejlő reális, nagy horderejű kérdésre: van-e mai irodalmunkban valamiféle vízió az emberről, múltjáról, jelenéről, jövőjéről? Vagy lapozzuk tovább a voltaképpen jelentés nélküli lapokat...? Ismétlem, Gálfalvi Zsolttal egybehangzóan ez az én kérdésem is.

Sokszor figyeltem meg az előadó, vitatkozó, érvelő Gálfalvi Zsolt *rendíthetetlen célratörését* igazságának a felvezetésében, érvelésében, szempontjainak az elismertetésében, a vitapartner meggyőzésében. Nagystílű, stratégikus vitatkozó, ami nyilván felkészültségének a függvénye. Ezt sokszor rejtette el a kritika és elmélet objektíve semleges szó- és fogalomhasználata. De amögül is gyakran átsejlik ez az alkalmasint nyíltan is *szenvedélyes* rendíthetetlenség. Szenvedélyesen tudja kimondani a nemet – de az igent is.

Bizonyos vagyok afelől, hogy irodalmunk és magyar kulturális intézményeink is sokat köszönhettek és köszönhetnek e meggyőző rendíthetetlenségnek, vagy rendíthetetlen meggyőzőképességnek. Azokra a helyzetekre gondolok, amelyekben az akár nyíltan is ellenséges párt- és állami bürokratákat kellett a mi érdekeinknek megfelelő álláspontra hajlítani a létezett szocializmus intézményeiben. Ennek a titka az ideológia nyelvének és lehetőségeinek, az összes téziseknek és jelentéseknek, programoknak a szövegszerű ismerete volt – ma elgondolni is szörnyű értelmi, cerebrális és lelki tehertétel. Legszilárdabb meggyőződése, hogy sokat köszönhetünk neki, és az a tény nem kellőképpen ismert és nyilvánvaló a romániai magyar közélet és nyilvánosság számára. Mint ahogy az sem, hogy hány elbizonytalanodott vagy akár bajba került embernek segített az idők folyamán.

80. születése napján igaz baráti szívvel köszöntöm a Gálfalvi Zsoltot, irodalmunk igazi *literary gentleman*jét.

Kolozsvár, 2013. július 10.

Az erdélyi Prospero

Erdély nem sziget, mégis van neki Prosperója, igaz, nem az igazi, viszont valóságos. Neki nincs se világi, se túlvilági hatalma. Se sziget, se varázs, se kard, se szolgák, se szellemek, de mégis: Gálfalvi Zsolt Prosperóra emlékeztet. Miért is? Mindenekelőtt a bölcsessége okán. Egyikük értelmét, cselekvését sem a bosszú, hanem az igazság, az igazságosság irányítja.

Az én erdélyi barátomat a bölcsesség és az erkölcs egymást emelő összefonódása, összhangja teszi Prosperóvá. Születhetett volna arabnak, akkor kádi lenne, orosznak, akkor sztároszta, ha amerikainak, akkor békebíró. Amúgy meg persze mindenütt az lenne, aki: újságot szerkesztene, okosítana, híd akarna lenni az emberi vágyak és a valóság között, tanácsot adna annak, aki kér, asztalhoz ültetné a harcosokat, hogy ne üssenek, lőjenek, inkább egy vagy akár több pohár bor mellett – beszéljenek.

Lehetne szülőföldjének fejedelme. Jól járna ezzel mindenki, aki ott él – lett legyen magyar, román, szász, félig ez vagy tán egészen az. Hiszen az én Prospero barátom nemcsak Milánónak akar jót, hanem Nápolynak is, nem kíván elvenni senkitől semmit, mindenkinek csak a jussát akarja. Nem szeretne rosszabb sorsot más nemzetének, mint amilyet a sajátjának.

Ha bölcs barátom szavára hallgatnának az ott- és a körülélők, akkor még aki egykor elment, az is visszatérne, mert tudná, itt jobban értik és tisztelik őt, és érzésért érzést, tiszteletért tiszteletet kapna cserébe. Hiszen már Csokonai is tudta: Vásárhelyen három világ, három kul-

túra, három civilizáció találkozik, ölelkezik, vitázik anélkül, hogy alágyúrná a mélybe egymást. Ez a bölcsesség kútja – három forrásból.

Az én barátom soha nem akart több lenni önmagánál, de azért a mindenséggel mérte-méri önmagát. Éppen ez a szerény öntudat, a mértékletesség, az empátia és az ügy iránti alázat, amivel mértéket ad mindenkinek, aki vele egy szellemi, gondolati, közéleti és politikai térben és időben létezik, alkot és dolgozik. Mióta ismerem – sajnos, káromra és hibámból, nem elég régóta –, azzal a tudattal élek, cselekszem, hogy figyel, segít, hogy harcostárs. De ha becsületes ellenfele lennék (hiszen ilyet érdemel), akkor se kerülném el háza táját. Bizonytal betérnék hozzá, mert ha igazamról nem is győzném meg, és ha igazáról nem tudna meggyőzni, akkor is okosabb lennék a távozás után, mint amilyen az érkezés előtt voltam.

Az erdélyi Prospero egész életét uralkodás helyett szolgálattal, a nép és a kultúra szolgálatával tölti. Neki nem kellett 80 év ahhoz, hogy bölcs legyen, és nem a 80 éve teszi bölccsé. Gyakorolt hivatása: az egyetemességet, az egyetemes kultúrát nemzetivé, közös kinccsé tenni, annak tudatában, hogy a hagyomány segít népként megmaradni, de a kultúra megújítása, a közös jövő kiküzdése, a sorsközösség az, ami nemzeté emeli a népet. Sorsközösség pedig nincs közös kultúra, az eltérő szellemi-politikai hagyományok tisztelete, a demokratikus és szociális minimum nélkül.

Olvasom Gálfalvi Zsolt 1990-es évekbeli cikkeit. Lenyűgöznek, ugyanúgy, mint ahogy az általa szerkesztett hetilap szerteágazó tartalmai. Nem, ez nem a múlt, ez az a tudás, a kompetencia, amelyre mindannyiunknak szükségünk van, akik bele akarunk szólni világunk, hazánk, nemzetünk dolgaiba. Nem más ez, mint az objektiválódott, a

sokak számára hozzáférhetővé, elérhetővé tett bölcsesség. Párbeszéd, türelem: ezek az ő kulcsszavai és követeléseai.

Erdélyi Prospero, járj közöttünk, ülj le közénk, ne csak hallgass minket, szólj is hozzánk, folytasd velünk is a párbeszédet!

Születésnap leveél a 80 éves Gálfalvi Zsoltnak

Kedves Zsolt,

soha nem voltam jó levélíró, most mégis ezt a formát választom, hogy szóljak hozzád – és rólad. Talán azért találom így könnyebbnek, mert máris olyan érzésem támad, mintha társalognánk, mintha a tegnap félbehagyott beszélgetést fűznénk tovább.

Nem saját magunkról persze, legalábbis nem elsősorban magunkról, ez már bevett szokás nálunk, hanem – miről is? Mondjuk: a világról, s benne a minket szorosabban érintő dolgokról – közügyekről, ahogyan hagyományosan nevezni szokás. De hát mi az voltaképpen? Erről kívánok ezúttal elmélkedni, arról, amit számodra jelentett – nemzedéked java részéhez hasonlóan – a közéletiség, nem elvontan, nem szűk értelemben, hanem az irodalom, a műveltség oldaláról, mint közönségformálás, és ekként mint közügy, elsőként természetesen a maga esztétikai mivoltában, de persze azon túl is, mint emberformálás, erkölcsi tájékozódás, mint a szabadság köreinek mindenkor a lehetőségek szerinti tágítása a kortársak számára. Kedvenc íród, Thomas Mann fordulatával élve – mint érték és mérték. Évtizedeken át, úgy vélem, ez volt a programod irodalomkritikusként és szerkesztőként, nem könnyű körülmények között.

A szavak értelmét a történelem szabja meg. Ha közéletiséget mondok, történelmi körülményeket kell rendelnünk a szó köré. Ez máris úgy hangzik, mintha a szót mentegetni kellene, mintha annyira a múltba veszett volna, hogy szinte illetlenség lenne előhívni onnan. Hát még ha népszolgálatot emlegetnék – pedig megint csak a törté-

nelem rá a tanú: ilyen fogalom is volt, egykor teljesen tisztességesen csengett, s talán effajta múltidézésben ma sem indokolatlan az emlegetése. Hogy ma már egyik sem közkeletű, egyik sem használatos? Mitől voltak mégis évtizedeken át iránymutató, értelmes, tartalommal teli kifejezések? Effélékről elmélkedem egyebek mellett, de közben magam is tudom, mekkorát változott körülöttünk az irodalomról szóló beszéd. *Tempora mutantur...* Holott az írógépekből akkor ugyanolyan szépirodalom bújt elő, mint manapság a számítógépekből (feltevé persze, hogy az volt, *szép irodalom*, miután öntöttek magukból az írógépek silány fércműveket is). Még csak nem is volt akkoriban kevésbé igaz, hogy az írónak nem annyira nemzetben, hanem inkább mondatban kell gondolkodnia, legfeljebb nem jött még el az ideje, hogy egy szellemes mondás legyen az írói tehetség vezérlő csillaga. Beérem itt annyival: a kettő talán nem is esik oly messze egymástól.

Érdekesnek találom, hogy nemzedéked tagjainak – maradjunk most a nemzedék némiképp hozzávetőleges fogalmánál – megadatott az a történelemben nem teljesen ismeretlen kiváltság, hogy egymást követően két rendszerben csalódhatott élete folyamán. Persze nem volt egyforma a két csalódás, ahogyan nem volt az a hit (és a vele járó remény) sem, amely megelőzte. Fogadjuk el, mint e meditáció céljaira alkalmas feltételezést, hogy amikor közéletiséget mondok, úgy gondolok az írástudóra, mint aki hivatásánál fogva készségesen tud reményeket is táplálni, ám azt is feladatának tekinti, hogy ítélkezzék a világról, amelyben él, és igyekezzék szilárdnak tekintett értékek mellé szegődni. Az értékek alapvetően nem változnak, jóllehet a helyzetek és a körülmények, amelyek között ápolni kell őket, igencsak módosulnak az évek folyamán.

Kezdem a két korszak közül másodikkal. Nem azért, mert egyszerűbb, hanem mivel közelebb van, hiszen még zajlik, életünk állandó tartozéka. Természetesen 1989-ről van szó, és mindarról, ami követte. Az 1989. decemberi fordulat után te lettél a bukaresti hetilap, A Hét főszerkesztője (és az is maradtál egy bő évtizeden át, korántsem kedvező feltételek között). Miben hittél, miben hittünk akkor valamennyien? Abban, hogy demokrácia és (legalább mérsékelt) jólét lesz Kelet-Európában, ami pedig minket, romániai magyarokat illeti – s hozzánk hasonlóan a többi magyar kisebbséget –, a nacionalizmus kísértetétől végre megmenekült szabadabb, testvéribb közszellem Trianont követő történelmünkben. Ha valamikor, hát akkor csakugyan tág teret kapott a közéletiség, az a meggyőződés, hogy nemcsak szólásszabadság van, hanem a szó szabadsága egyben meg is hatványozza az értelem szerepét a világban.

Három idézetet választottam ki 2000-ben közölt cikkeidből. Azt találom bennük rád oly jellemzőnek, ahogyan a kritikai hangvétel a gondolkodásra való felhívással és az összefüggések helyes érzékelésének igényével párosul. Már azt látni bennük, hogyan tépázta meg újra az idő a kezdeti hiteket, hogyan tette ismét próbára a történelem a józan mérlegelés képességét.

„Meg kellene értenünk és értetnünk, hogy a különböző előjelű totalitarizmusok idején végsőkéig torzult szélsőséges nacionalista gyakorlat, az erőszakos vagy burkolt homogenizáló szándék, előítéletesség, mentalitás nem egyeztethető össze a demokratikus jogállam kiépítésének igényével és országunk európai integrációjával. Románia tényleges nemzeti érdekeit nem a nemzeti kisebbségek jogegyenlőségének gyakorlati érvényesítése, hanem az agresszív nacionalizmus, a xenofóbia, a gyűlöletkeltés, a gyanakvás légköre veszélyezteti” – írtad

Marosvásárhely „fekete március”-ának tizedik évfordulóján (*A Hét*, 2000. április 13.).

Majd, néhány hónappal később, a parlamenti választásokat követően, a politikusi gátlástalanság bizonyos tüneteit kommentálva:

„[...] a hazai pártok többségének esetében nem a programok, az ország javát szolgáló koncepciók a meghatározók, hanem a pillanatnyi hatalmi érdekek. [...] Mindaz, ami napjaink hazai politikai életében történik, arra figyelmeztet, hogy a pártrendszer, mint a demokrácia nélkülözhetetlen tényezője, kialakulatlan és éretlen. Ez pedig egyértelműen a demokrácia gyengeségének, felemásságának, ingatagságának a jele. Mint ahogy erről tanúskodik – többek között – a parlament, a végrehajtó hatalom, az igazságszolgáltatás iránti bizalmatlanság, az érdek-érvényesítés erőszakos módjainak terjedése, a közömbösség és fásultság, a fogékonyság a demagógiára, a szélsőséges szólamokra.” (*A Hét*, 2000. szeptember 21.)

Ugyanazon év nyarán, a Román PEN Központ iasi-i értekezletén így idéztet fel a négy évvel korábban, a Nyelvi Jogok Világkongresszusa barcelonai tanácskozásán elfogadott Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jelentőségét:

„ [ez a Nyilatkozat, amely] a világ számos nyelvén, köztük szinte minden európai nyelven megjelent, [...] jótékonyan hat egy olyan világban, amelynek naponta szembesülnie kell egyrészt a jogkorlátozó szélsőséges nacionalizmusok garázdálkodásával, másrészt a Janus-arcú globalizáció nyelvi és kulturális ártalmaival, amelyek nemcsak a nyelvi kisebbségeket érintően lazítják a nyelvi közösségek belső kohézióját.” (*A Hét*, 2000. július 13.)

Több mint tíz év telt el e sorok megjelenése óta, s amikor újraolvassom őket, legelső érzésem az, hogy mennyire nem veszítették el aktualitásukat. Ez szomorú, ha azt nézzük, hogy miért időszerűek továbbra is, és elismerést érdemlő, ha arra figyelünk, hogy az akkori ítélet helytállónak bizonyult.

De engem most ennél is jobban érdekel az írásaidban érvényesülő gondolamenet vonalvezetése, logikája. A történelmi tapasztalat diktálta érvek erővonalai. Csalódás, vagy inkább rossz sejtelmek igazolódása? A rendszerváltás kapcsán csalódásról akkor beszélhetünk, ha jogosnak vélt várakozások nem teljesültek, elkerülhetőnek hitt torzulások halmozódtak, röviden: nem a jó változat valósult meg, hanem a rossz. Vajon így bizonyult egészében véve kudarcnak az a folyamat, amelytől veled együtt a történelem egy teljesen új irányának a kezdetét reméltük? Vajon nem az történt-e inkább, hogy bekövetkezett, ami sejthető volt, vagy amitől – talán így pontosabb – eleve okunk lehetett tartani?

Mi a magyarázat mindeerre? Hol keressük a csalódást kiváltó fejlemények eredetét, okait, indokoltságát? Mi történt Romániában – és az egykori szovjet tömb országaiban – 1989 után? Miért az említett „felemáság”, a félsiker, miért az elhibázottság érzése? Miért a „fásultság” és a kiábrándultság? Végére is: hol tartunk – és mit várhatunk ezután?

Az általad ismételten használt érvekben nagy súllyal esik latba a megelőző korszakok hagyatéka („totalitarizmus”, „nacionalizmus”), ami azt sugallja, hogy a felelősség a történelemért jelentős mértékben a múltat terheli, amely szinte predesztinálta az új rendszert a korábbi bűnök, tévedések, zsákutcák megismétlésére. Akár úgy, hogy aktív erőként munkált az újat akaró szándékok mögött, akár úgy, hogy a

szereplők frissen színre lépő gárdáját – szinte öntudatlanul – alkalmatlanná tette feladata megfelelő ellátására. Különösen erős hangsúlyt kap írásaidban a múlt tehertétele, valahányszor figyelmed a kisebbség ügyeinek rendezésére irányul, ezen a területen ugyanis kiváltképpen érzékelhető, hogy a múlt nem csupán rejtetten él tovább, hanem nyíltan vállalt folytonosságban is egyébként kimúlásra ítélt dogmák, előítéletek, mentalitások formájában.

Mégis miként van az, hogy miután 1989-ben vége szakadt egy rendszernek, és elvben minden – a politika és a gazdaság, a jogrend és a nyilvánosság – új alapokra helyeződött, az eredmény ennyire „felmássá” sikerült? Miért nem leljük a helyünket a demokrácia hagyományos európai képletében? És e kérdésekhez most már azt is hozzá kell tennünk: hogy áll a demokrácia ügye a világban, merre tart maga Európa?

Nem vitázni kívánok nézeteiddel, inkább csak tágitani a kérdések és a töprengés körét, élve természetesen azzal az eséllyel is, amelyet a szemünk láttára tovább alakuló – tovább bonyolódó? – világ lehetséges válaszként felkínál.

Érdekes tanulmányt olvastam nemrég hiedelmeink mibenlétéről. A hiedelmet (és a hitet) rendszerint a tudás ellentétének tekintjük. Míg az utóbbi szilárdan megalapozott igazságok rendszere, addig az előző véleményekből (doxa) áll össze, amelyeket a szubjektív vállalás („vallás”) tart össze. A kettő viszonyát először Pascal helyezte új megvilágításba (majd nyomában mások is), amikor a „fogadás”-ról szóló híres gondolatfutamában kapcsolatot teremtett a hit és a valószínűség között. Mint ismeretes, érveivel Pascal kifejezetten a hitetlen embert (az ateistát) célozta meg. Az érvelés – egészen rövidre fogva – úgy szól, hogy az ateista két feltételezés között választhat. Az egyik

szerint van Isten, a másik szerint nincs. Ha azt választja, hogy nincs, és ennek megfelelően rendezi be életét, ám végül kiderül, hogy mégis van, akkor rosszul jár, mert elkárhozik. Ha ellenben döntése úgy szól, hogy van, és ez csakugyan igaz, akkor nem veszít semmit, ám annál többet nyer, részesül ugyanis az üdvözülésben. (Nem állok most meg két lehetséges ellenvetésnél. Az egyik: mit jelent az, hogy „nem veszít semmit”? A második: mi van akkor, ha azt vallja, hogy nincs Isten, és csakugyan nincs? Nem lényegtelen ellenvetések, fontos témái lesznek a későbbi európai bölcseletnek és erkölcsfilozófiának.) Pascal érvelésének merészsége abban rejlik, hogy a hit képzetéhez társítja a nyereséget, azt pedig a valószínűség-számítással hozza összefüggésbe. Aki Isten létére fogad – ez volna tehát a konklúzió –, azért jár el bölcsen, mert a legnagyobb nyereség kilátását biztosítja magának. És ezt Pascal még kiegészíti azzal a korántsem mellékes megjegyzéssel, hogy a hithez akaratra is szükség van: gyakorolnunk kell magunkat abban, hogyan egyezik meg a hit saját céljainkkal és szándékainkkal.

De mai fogalmaink szerint a tudományos ismeret sem az, aminek egykor képzelték. Nem olyan sziklaszilárd, nem olyan megingathatatlan – korábban biztosnak vélt elméletek sokasága dőlt meg vagy fogta szűkebbre érvényességi körét. Egészében véve a tudományos ismeret is (többnyire) csupán a valószínűség lehető legmagasabb fokán igaz, nem pedig abszolút értelemben.

Elnézést a spekulatív kitérőért, de közvetlenül kapcsolódik ahhoz, amiről beszélek. Nézzük saját elméleti állapotunkat – a bennünk formálódó hitet – az 1989-es fordulat óráiban a valószínűség fogalma felől. Nem volt talán ésszerű arra fogadnunk, hogy nemcsak piacgazdaság lesz és parlamentáris többpárt-rendszer, hanem valódi demokrácia is, beleértve a kisebbségi jogok végre valóságos rendezésének lehe-

tőségét? Ésszerű fogadás volt az minden bizonnyal, hozzátéve azt is, hogy a fogadásba beletartozott a sokunkat mozgósító szándék, hogy így is legyen, ami – lévén szó dinamikus, emberi cselekedetek alakította folyamatokról – csak tovább növelte annak esélyét, hogy valóban ez az egyedül helyes fogadás.

Egy további irány, amely felé gondolataid terelnek: a múlt súlya, teherterele. Elfogadom azt, hogy nagy szerepet tulajdonítasz neki az 1989 utáni történetekben. Nem is vitázom tehát a nézőponttal, inkább csak próbálom kiegészíteni, tovább pörgetni, különös tekintettel arra, hogy 2000 óta újabb bő évtized telt el, vagyis még több okunk van töprengeni azon, mit is jelent valójában az, hogy a múlt „tovább él”. Tudjuk, mi él tovább, mármint rossz értelemben: az előítéletek, a tévképzetek, a mentalitások, csak azt nem értjük, miképpen történhet ez meg, ha egyszer közben megváltozott a rendszer, és – már csak életkori okoknál fogva is – a közélet szereplői jórészt szintén kicserélődtek. Miért gondolkodnak hát ugyanúgy a kétnyelvű helynévtáblákról, a nemzeti szimbólumok használatáról, a „kis lépések” csalóka taktikájával az állam létét aláásó kisebbségi politizálásról?

A te válaszod erre nézve határozott és egyértelmű: azért, mert hosszú évtizedek politikai gyakorlata erre a pályára állította a román közgondolkodást. A román politikai nemzet az egyazon nyelvet beszélő, azonos kultúrájú etnikum egységes állammá szerveződésével jött létre, ez az állam pedig kezdettől fogva – részben már a 19. század végén, de különösen 1918 után – a homogén nemzet megteremtésének eszményét tűzte célul maga elé. Elfogadta az etnikai-vallási kisebbségek létét az ország területén – elvégre mást nem is tehetett –, ám az őket érintő jogi-politikai kérdések kezelése terén beérte az alkotmány-nak az állampolgári egyenlőséget kimondó tételeivel. Az pedig a magát

közösségként is meghatározó nemzeti kisebbség számára elégtelen, különösen ha a hivatalos állampolitika következetesen diszkriminatív vele szemben.

Így van, és ez csakugyan súlyos történelmi feltételrendszerbe kényszeríti a kisebbség jogvédő küzdelmét, olykor nemcsak kétséget ébresztve a siker lehetősége iránt, de akár a kilátástalanság érzését is táplálva. Mindamellet – magad is jól tudod – vannak szerencsére olyan tényezők és tapasztalatok is, amelyek az ellenkező irányba mutatnak: részben reményre jogosítanak, részben saját feladatainkra figyelmeztetnek.

Mi az, ami reményre jogosít? Például az idézett írásban fontos hivatkozási pontként megjelenő Nyelvi Jogok Nyilatkozata, és körülötte mindazok a nemzetközi fejlemények, amelyek kedvezőbb feltételeket teremtenek a nemzeti kisebbségek jogvédő küzdelmeinek. Vagy például a nemzetközi élet jelenségeinek hatására is a román politikusok és a román értelmiség egy részének nyitottabb, előítélet-mentesebb, pragmatikusabb gondolkodása, a többség és a kisebbség viszonyát más perspektívában szemlélők már érzékelhető jelenléte körünkben, akik e kérdések rendezését más típusú megoldások mentén gondolják el. És feltétlenül ide sorolnám – mint tagadhatatlan szociológiai tény – a nemzetek életét és kapcsolatait, magyarokét és románokét is, közvetlenül befolyásoló jelenségek tág körét a kereskedelemtől a turizmusig, a szakmai együttműködéstől a társas érintkezésig, amely, ha lassan is, érezhetően a számunkra kedvező fejlemények irányába hat.

Persze magam is tudom, nem az a gond, hogy jövőnket illetően egyáltalán nincs mire bizakodásunkat alapoznunk. A gond az, hogy hiányoznak a biztos kilátások, a megnyugtató rendezés szilárd támpontjai. Fel kell készülnünk, hogy továbbra is sok munka, sok kompro-

misszum, az olykor sikeres előrelépés mellett sok további erőpróba vár ránk. Alighanem mérsékelnünk kell azt a történelemmel kapcsolatos reményünket, hogy az igaz ügyek előbb-utóbb elnyerik a megérdemelt sikert. Nem így van, mert a történelem most sem az erkölcsi jó és rossz kategóriáihoz igazítja lépteit, s gyakran keresztbe tesz az ésszerű emberi terveknek.

De most már ideje e képzelt beszélgetés végére pontot tennem. Ami pedig a két korszak közül az elsőt illeti, arra most már csak egy rövid megjegyzésre futja e máris hosszúra nyúlt elmélkedésben. Ha mindjárt az elején a közügy fogalmát említettem, azért volt, mert életem egyfajta summáját látom benne: cselekedeteidben az a példás érzékenység irányított kezdettől fogva, amely mindenben – a szorosán vett magánéletet leszámítva – a másokkal való együtt-gondolkodást jelölte meg számodra feladatként, lett légyen szó irodalom- vagy színikritikáról, közéleti publicisztikáról, az intézmények életében vállalt tisztségekről. Létformaként ez nem volt sem régebb, sem újabban különösképpen könnyű, mint ahogy hálásnak sem mondható. Ám ha azt nézzük, mennyire nélkülözhetetlen, rögvest belátjuk, hogy fizetsége nem is lehet más, mint a jól teljesített feladat öröme.

Kívánom, hogy ezzel az örömmel tekints a magad mögött hagyott esztendőkre – és a születésnapod utániakra!

Akit az idők faragtak ki

Gálfalvi Zsolt kelet-közép-európai típus, magyar típus, akit a történelem alakított ki sokféle föladatra és faragott ki gyakran nemszeretem szerepekre, buzgó népszolgálatra (ahogyan azt a ma ritkán emlegetett Balogh Edgár szokta volt mondogatni). Állította sorsa újságírónak, szerkesztőnek, politikusnak, tévéigazgatónak, kulturális mindenesnek, politikai kalamajkák közötti szereplőnek. Vitt, amit vitt kedvvel, tévedésekkel, sikeresen és muszájból. Tévedésekkel: ám az a valaki ő, aki ezt be mer- te vallani, és az ítélő utókor megértő bírálatát kérte. Föladatdzsungelben mozgott mindig, ahogyan a kortársai közül többen is. De volt benne valami más, ami különbbé tette; mondják: eltanulta a „török politikát”, amit az erdélyi magyar értelmiség annyi századon át gyakorolt a megmaradás érdekében. Azt is mondják: unitárius emberként politizált. Volt, ahogy volt, Gálfalvi Zsolt magyar nemzetiségi politikus volt a gyakorlat terein Marosvásárhelyt, Kolozsvárt és Bukarestben is. Láttam, hallottam, tudom, hogyan tárgyalt a nemzetiséggel szóba állni nem akaró románokkal, a szót értő román íróbarátaival (a legjobbakkal). Mikor milyen volt a hozadék, de mindig a magyar kultúra gazdagodására és védelmére volt. Ha fanyalognak valakik, a későbbi nemzedékek („a tiszták”), vegyék számításba: máris a gálfalvizsoltok érdeme, hogy még vannak, fanyaloghatnak.

Ma, amikor ennek a mackós mozgású, szemüvege alól mindig biztatón mosolygó embernek a 80. születésnapján köszöntők hangzanak el Marosvásárhelyt, nagyon messziről, Tápéról én is köszöntöm, köszönöm barátságát. Ha nem is hallik oda most a szó, azért csak kiáltom: éljen az ünnepelt!

A szerkesztő nyolcvan éve

Nyolcvan szerkesztői év? Bizonyára világcsúcsnak számítana. (A magam ötven-valahányával is úgy gondolom, korosztályos teljesítmény birtokosának tudhatom magam.) Mégis hajlok rá, hogy Gálfalvi Zsolt szerkesztőnek született (1933-ban) – bár nem tudom, gyermekkorában volt-e alkalma iskolai lapot szerkeszteni –, élete sora pedig úgy hozta, hogy kezdő húszévesen, még bolyaista bölcsészként az előző korszak legendás redaktorának, Gaál Gábornak a közelébe kerüljön. És ugyancsak még a húszas éveinek elején az önállósulás lehetősége nyílt meg előtte, hiszen az Igaz Szó munkatársa lett Marosvásárhelyen, egy fiatal csapatban, huszonkilenc évesen pedig főszerkesztő-helyettese.

Nem irodalmi jellemzést írok, hanem köszöntőt, és a saját emlékeimet próbálom összefoglalni. És akkor visszalapozva, az Utunknál állok meg egy percre: könnyen felidézem, mekkora revelációként hatott a kritikáirással kacérkodó egyetemistára az idősebb Gálfalvi testvér (öccse még úgyszólván gyerek volt) Illyés Gyula *Kézfogások* című verskötetéről közölt méltatása (1957 januárjában), vészesen romló romániai időben, fokozódó ellenséges hangulatban. És Zsolt egyelőre folytatta a bátorság iskoláját (?), a vásárhelyi folyóirat korai szakaszában, legalábbis az induló fiatalok, a jövőendő Forrás költőinek üdvözlésével, könnyítve Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és társaik útját a befogadás tekintetében, a dogmatikus merevségektől, nehezen áttörhető konzervativizmustól fuldokló irodalomba.

Személyesebbre váltva: Gálfalvi Zsolt akkor ütött meg emberséges hangot az ifjú (potenciális) munkatárssal szemben – amiről levelek sora

tanúskodik – , amikor a Hajdu Győző „szellemiségétől”, úgymond pártosságától áthatott Igaz Szó kezdett engem végképp elidegeníteni, és arra kényszerített, hogy hátat fordítsak Marosvásárhelynek. Újra kellene olvasnom ezeket a kéziratkerő vagy magyarázkodó leveleket és persze a szóban forgó Igaz Szó-számokat, fel-, illetve lemérni, mire is jutottunk esetenként a kiegyezésben, meddig működhetett munkatársi viszonyunk fenntartása. Zsolt Bukarestbe került, az Előréhez, majd A Héthez, a 89-es változás után pedig maradéktalanul megnyíltak a lehetőségek előtte s a fegyvertársaknak vélt (bizonyult?) társak előtt, így a bukaresti hetilap kitárta a kapukat erdélyi (romániai) és magyarországi szerzők (a jobbak...), érdemi szövegek közlése érdekében. Sok átvétellel nyilván a határ túloldaláról – de ez is a jó szerkesztői szemet dicséri –, jó és fontos lapot szerkesztett Zsolt Bukarestben, hovatovább egyedül. Nagy kár, hogy az anyagi ellehetetlenülés a megszűnés felé indította el A Hetet.

Azóta a lelkiismeretes, megbízható olvasó Gálfalvi Zsolt, ismét vásárhelyi lakosként, hazai pályázatok lektoraként bizonyítja: az évek múlásával a szerkesztői tudásnak, kritikai érzéknek, elkötelezettségnek nem kell lanyhulnia – tovább lehet dolgozni, „státuson” kívül is, az erdélyi magyar irodalomért. És Zsolt ezt teszi. Adósunk viszont hosszú irodalmi (írószövetségi) – és átmenetileg politikai – pályája bonyolult emlékeinek a megírásával.

Én meg tartozom Zsoltnak még egy köszönettel. 1973-ban mint a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács nemzetiségi igazgatóságának vezetője hivatalosan kiutalt a nemzetközi PEN meghívó levelével először Nyugatra utazó 36 éves kritikusnak és korunkos szerkesztőtársnak 5, azaz öt USA dollárt. Igaz, hogy ebből egyetlen párizsi szállodai éjszakát sem tudtam kifizetni, ám a gesztust változatlanul értékelem.

Komoly ember szép mosollyal

1990 és 1993 között, amikor a Nemzetközi PEN Klub elnöke voltam, a nemzeti PEN szekciók közül Gálfalvi Zsolttal tudtam a legtermészetesebben együttműködni: nem kellett sok szó hozzá, magától értetődően mondtunk különböző ügyekben egymásnak igent vagy nemet. Első találkozásunk során megéreztem, hogy nem csupán a gondolkodásmódja, de az ízlése is közel van az enyémhez. Zsolt, úgy ahogy volt, tőlem való minden különbségével együtt tetszett nekem. Ez egy felelős és megbízható ember, akinek az ítéletére és az iróniájára is rábízhatom magam, mondta egy belső hang. A harsány, demagóg beszédektől egyaránt idegenkedtünk, az irodalom szabadsága és méltósága, kollégáink védelme az egész földkerekségen különféle zsarnokságokkal szemben neki is szívügye volt. Feltűnt az arcán néha egy olyan mosoly, amely fölért egy hosszabb elemző állásfoglalással. Tudta tartózkodó önállósággal helyükre tenni a nemzeti politikusoktól az íródelegátusokra testált igényeket. Hazulról jöttünk, de a világkongresszus színhelyén már összeérett testület voltunk, a szakma különös étoszával. Zsolt jól tudott egyedül sétálni és figyelmesen eszmét cserélni, vagy továbblépni, ha megunt. Odafordulásán és érdeklődésén észlelhető volt a lelkiismeretes szerkesztő fegyelme, de az úszómedencében vagy a teraszon, pohárral a kezében, magántekintetében otthon volt a csendes életélvezet és az esztétikai világlátás. Szerénysége és önbecsülése könnyed párban járt.

Jó érzés volt e néhány sorban felidézni közös dolgainkat.

Levél Gálfalvi Zsoltnak

(Nyolcvanadik évére)

Köszöntelek ma messziről, Gálfalvi Zsolt!
Nem értem én – mi van, mi volt?
Mi az, hogy nyolcvan – annyi év, vagy annyi múlt?
Csak pusztá szám – nem is tudom.
Ifjabb koromtól tudtalak, ismertelek –
Szatmárra jöttél annyiszor
színházat nézni, lelkesült szülőimet
meglátogattad rendszerint,
s mint hűtlen elhagyott, nagy otthonunkra, úgy
emlékszem én rád – fontosan
érvelsz, a zöld fotelben épp kávét kavarsz,
előredólsz, vitatkozol,
hosszan kivársz, figyelmesen hallgatsz, szavad
megfontolod, hogy súlyosabb,
tán pontosabb, vagy érthetőbb legyen, szemed
lehúnyod, pillanatra csak –
majd folytatod, halkán beszélsz, s a hetvenes
évek zuhognak némulón...
Mi az, hogy nyolcvan – annyi volna, annyi múlt?
Miért nem inkább nyolcvanegy?

Mert nyolcvanegyben, tébolyult hitek telén,
Janus havában láttalak,
mint Bukarestbe, műsorodba invitált
kezdő poéta – versemet
vették föl ott, a közromán tévé magyar
adásában mondhattam el –
színházi tárgyú, prosperói téma volt,
képes beszély, kész sekszpirály –
s dicsérted is, miként örök szigetlakó,
milyen hajlékony s mily kemény,
de kint keményebb tél, hideg tombolt idők
fagyott, hasadt térségein,
s lágy félelem meredt a szótlanult szavak
sötét jegére, verstelen
világra dermedőn, akár a hallgatás,
ha fölsuhog, s körözni kezd
szívek fölött, mint préda dögmadar, a szép
szabadság gyáva angyala,
szent cinkosoknak s vétleneknek védnöke
zsarnok korokban. Nem tudom,
miért jutott eszembe nyolcvanegy tele –
pont most, ötvennégy évesen,
midőn kincstári nyár hatalmi hőfokán
szédülten élek Pesten és Budán,
s köröttem újra forr a hősség harsogón,
vezérszólamra forr a lég,
hevíti aszfalt görbe forradásait –
s rád gondolok, Gálfalvi Zsolt,

ki most, akár horgadt torony, hegyként vonulsz
Marosvásárhely főterén,
némultan és magányosan, bölcs homlokod
föl-fölvillantva, büszke gond
ha bánt – fogadj el egy mosolyt, mely átdereng
értelmen, teljes életen.

Budapest, 2013. augusztus 27.

Gálfalvi Zsolt, a diplomata...

Vannak emberek, akiknek az életműve a levelezésükben valósul meg.

Vannak emberek, akiknek az életműve emberi kapcsolataik összességében valósul meg.

Megmondom őszintén, Gálfalvi Zsoltot ez utóbbiak közül valónak tartom. Gálfalvi Zsolt egy született diplomata, aki csak véletlenül lett a Romániai Magyar PEN Klub elnöke, valójában legkevesebb az európai PEN Klub elnöke kellett volna legyen, vagy az UNESCO főtitkára! Mert Gálfalvi Zsolt, legyen az irodalomkritika, esszé, utcai beszélgetés, újságszerkesztés – és azt hiszem, ebben van az ő egyedülvalósága s nagysága – emberi kapcsolatokat épített. És ebben kötőanyagként a szeretetre, kölcsönös tiszteletre és a másik fél megbecsülésére alapozott. Nem tudom, de valószínűnek tartom, Gálfalvi Zsolt hitvallása ez lehetett: Hallgassuk meg a másik felet. Bár, be kell vallanom, nem ismertem a régi rendszerben, nem ismertem hivatalnokként az ország különböző hivatalaiban, de egyben biztos vagyok: hogy a saját emberismeretemben nem csalódhatok. A saját emberismeretemben pedig azért nem csalódhatok, mert az embert magát, emberként látom! S Gálfalvi Zsolt számomra mindig is az elegáns, udvarias, intelligens úriember mintaképe volt...

Az én Gálfalvi Zsolt-képem több alaptól építkezik. Először is a hiányból... És itt azzal kell kezdem a vallomásomat, hogy édesanyám hiába szült hét testvért nekem, egyikük sem született az életre. Ez aztán meg is határozta az életem. Mindig és mindenkor – a testvért kerestem. Valamiért az idősebb testvért. És meg kell mondanom, ebben a

testvérkereső igyekezetemben nekem nem voltak csalódásaim. Akiben én testvért láttam, azt az idő igazolta is. Odahaza a szülőfalumban, esténként – igaz, hogy egy környéken lakott a rokonság – szinte az összes rokont meglátogattam, de számon is tartottam mindig, mindenkit az atyafiságból.

Az irodalmi pályán is volt ilyen igyekezetem. Két ember volt – persze ők mostanig nem tudtak erről –, akikre mindig idősebb testvérenként néztem fel. Az egyik Kántor Lajos, a másik, miután később megismertem, Gálfalvi Zsolt volt. Hogy miért éppen ők? Most nem tudom megmondani. Megérzésből? Tiszteletből? Netán szeretetből? És azt is el kell mondanom, hogy én ebben a testvérkereső igyekezetemben soha nem barátként, mindig idősebb testvérként gondoltam rájuk. Mint Salamon Ernő! Bár nem divat ma Salamon Ernőt idézni, én azt mondom, hagyjuk az értékeket élni.

Tehát Gálfalvi Zsolt...

Gálfalvi Zsoltot én az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány alakuló ülésén ismertem meg. Talán Lászlóffy Aladár, talán Szilágyi István javasolta a kuratóriumba. Ekkor még nem tudtam, miért. Igaz, azt sem tudtam, hogy én leszek az alapítvány elnöke. Az viszont, biztosan emlékszem, Lászlóffy Aladár javaslatára lettem; azt mondta: – Legyen az elnök az, aki kitalálta. – Aztán megtudtam, miért javasolták éppen Gálfalvi Zsoltot a kuratóriumba. Valószínű ők már ismerték... Tudták ki ő; tudták: egy ember annyi, ahányan szeretik. Nos, Gálfalvi Zsoltot valószínűleg sokan szeretik. Kompromisszumkészsége, intelligens, józan, de nyíltszívű válaszai, lehet, már ismerősek voltak számukra? Most már húsz éve ismerem – s ezalatt az évi egy alkalommal ülésező alapítványi gyűléseken, a szükséges telefonbeszélgetések során megismertem én is. És a véleményében, okos, bölcs tanácsaiban soha nem

csalódtam. Ahogy – most már elmondhatom – nem csalódtak volna azok se, akik javasolták. A legjellemzőbb tulajdonsága, hogy tudott hallgatni, és tudta, mikor kell megszólalni is. És ami a legfontosabb, e két dolgot sose tévesztette össze. Mindig tudta, mikor kell megszólalni, ahogy azt is tudta, meddig kell hallgatni. Valószínűleg vannak emberek, akik a kompromisszumra hajló embert a túlélőhöz hasonlítják. A kompromisszumra hajló embert vélemény nélküli embernek tartják. Szerintem – és itt és most nem a szó biológiai értelmére gondolok – a túlélők hordják a zsebükben a bölcsek kövét. Pontosan azért, mert tudták, mikor mit kell tenniük. És – teszem hozzá – tudták, mit kell mondani is! Mert lehet fokozni is a bajt, és lehet csillogtatni is az értelmet. Gálfalvi Zsolt az értelmes emberi lét szóvivői közé tartozott, tartozik, aki megszólalásai során csak a józan értelmet képviselte, és értékvesztett világunkban ez nem is kevés.

Isten éltesse, Gálfalvi Zsolt, s tarts meg a barátságodban! Biztonságos hely ez annak, aki ott lehet.

Tartós példa

Elég régóta ismerjük egymást, sokféle helyzetben voltunk már együtt Gálfalvi Zsolttal, Marosvásárhelyen, Bukarestben, Budapesten vagy éppen Barcelonában. Találkozhattam vele 1989 előtt és után, különböző feladatok, felelősségek, vállalások és vállalkozások közepette, irodalomkritikusként, főszerkesztőként, a Romániai Magyar PEN Klub elnökeként vagy a Román Televízió ideiglenes vezetőjeként, de már-már álmélkodva kell belegondolnom, hogy ugyanazt a Gálfalvi Zsoltot láthattam minden helyzetben. Nagy volt a forgalom a damaszkuszi úton a kilencvenes évek elején, akkor lett a sok-sok zsi-ványból pandúr, vagy legalábbis elvtársból presbiter, de néhány fontos emberünknek nem volt szüksége ilyesmire, mert érdekes módon nem ők szoktak a körülményekhez igazodni, hanem a körülmények igazodnak őhozzájuk. Gálfalvi Zsoltnak nem kellett öltönyt és nyakendőt vennie magára 1989 után, mint nekünk, botcsinálta politikusoknak, mert ő azelőtt is abban járt. Csakhogy ez voltaképpen polgári viselet volt számára akkor is, amikor elvtársi világban éltünk, és természetes módon az maradt később is, amikor viszont egyszerre csak kezét-lábát törte mindenki, hogy polgár lehessen, de legtöbbjüknek máig nem sikerült.

Nem tudom, Gálfalvi Zsolt mit gondol arról a mondásról, hogy: *varietas delectat*, de meg vagyok győződve, hogy számára a *tartásosság* és a *tartósság* szinonimák. Nyolcvan év? Szinte értelmetlen ezt a pályát így mérföldkövezni. Hiszen a nyolcvanéves Gálfalvi Zsolt szellemében, erkölcsében ugyanaz, mint a hetvenéves, hatvanéves

vagy ötvenéves. Változtak az életkorok, változtak a rendszerek, változtak a megbízatások és tisztségek, de az ő emberi, közéleti tartalma változatlan. Annak az értelmiségi-típusnak a megtestesítője, aki műveltségét, filológiai tudását, esztétikai értékek közötti tévedhetetlen tájékozódását soha nem helyezte ellentétbe az Erdélyben olyannyira nélkülözhetetlen közéleti szerepvállalással. Soha nem irtózott a feladattól, és túl azon, hogy mindig tisztességgel tette a dolgát, időről időre meghökkentő magasságokat tudott elérni még a legváratlanabb feltételek közepette is. Közről láthattam – mert nekem mondták el más televíziós vezetők –, hogy amikor el kellett vállalnia korelnökként – minő véletlen! – a Román Televízió elnöki tisztségét, nem csak egyszerűen helytállt, hanem mindmáig úgy emlegetik sokan, mint a legjobbat ebben a tisztségben. Az életmű biztosan megszenvedte ezeket a vállalásokat, hiszen lett volna bőven megírnia, azt gondolom, akkor is, amikor energiáit a minden bizomnyal kínzó kötelességtudat kötötte le. De ilyen Erdély! Ilyen erdélyi elődei vannak Gálfalvi Zsoltnak, írók, tudósok, értelmiségiek, akiknél a feladatvégzés és felelősségvállalás, az intézményvezetés és az intézményépítés is az életmű része. Vesztettünk talán sok meg nem írt kritikát és tanulmányt, és ezek egy részét, illetve valamiféle memoárt is még meg kellene írni, de nyertünk is valami fontosat: egy példát. Hogy egy alakoskodó, alkalmazkodó világban a jellem átjárást, hidat jelent korok, rendszerek vagy akár ideológiák között.

Gálfalvi Zsolt – most látom, gálfalvizsoltozom én is; ilyen a tekintélytisztelt, pedig tán elfogadna barátjának –, szóval Zsolt megfontoltságával, bölcsességével mércét teremtett. Gesztusaiban, közéleti megszólalásaiban nincsen neglizs, csak öltöny, nyakkendő, de érdekes módon ez mindig a helyén van. Ugyanis, ismétlem, az ő esetében

nem a hely alakítja az embert, hanem az ember a maga helyét. Éppen ezért ezt a nyolcvan esztendőt is helyesen kell értelmeznünk: Zsolt alakította úgy, hogy esetleg észre sem vesszük az eltelt idő súlyát. Mégis: írni kellene, Zsolt! Papírra kellene még vetni sok mindent. Alakítsd úgy a helyet és a helyzetet!

2013. július 7.

Bewgen

A gazda bekerítette házát

Ha Gálfalvi Zsolt személyiségét és munkásságát magam elé idézem, és most, közelgő nyolcvanadik születésnapja körül ez mind gyakrabban megesis, valami csendes nosztalgia kerít hatalmába. Nem csak a múltó idő miatt, hiszen mindketten már régebben elérkeztünk ahhoz az életkorhoz, amely visszatekintésre és számvetésre késztet. Mindez bizony nosztalgikus érzésekkel jár együtt, hiszen van mire visszatekintnünk, már csak a mögöttünk feltornyosuló évtizedek következtében is. A nosztalgikus érzéseket mégis inkább az kelti bennem, hogy a jelenben (és valószínűleg a jövőben) fájdalmasan nélkülözünk (nélkülözni fogunk) olyan irodalomtudós, irodalomkritikus, irodalomszervező egyéniségeket, mint amilyen Gálfalvi Zsolt mindig is volt hosszú életútja és tartalmas munkássága során.

A magyar irodalomnak és természetesen az erdélyi magyar irodalmi kultúrának mindig szüksége volt olyan szellemi munkásokra, mondhatnám inkább: mesterekre, akik háttérbe szorítva a maguk személyes ambícióit azon fáradoztak, hogy ez az irodalmi kultúra – a mindig szűkös lehetőségek között – valamennyire szabadon és eredményesen tudjon eleget tenni a maga közösségi, nemzeti küldetésének. A két világháború közötti korszak irodalmában, amely persze jóval nagyobb szabadság és lehetőségek birtokában tevékenykedett, mint az 1945 után következő évtizedeké, olyan egyéniségek gondozták az irodalom ügyét és intézményeit, mint Kós Károly és Kuncz Aladár. A második világháborút követő közel fél évszázadban, midőn az erdélyi irodalom gondozóinak, szervezőinek, ahogy mondani szokás: „gúzsba kötve

kellett táncolniok”, rendkívüli erőfeszítésekkel, nem egyszer a tragédia terheivel a vállukon kellett eleget tenniük ennek az emberpróbáló feladatnak. Ennek a küldetésnek voltak a cselekvő gazdái olyan írástudók, mint Sütő András, Kányádi Sándor és Gálfalvi Zsolt.

Nem hiszem, hogy most Gálfalvi Zsoltról valamilyen pályaképpel kellene szolgálnom – megtettem ezt korábban, nem is egyszer. Csak fejet szeretnék hajtani az önként vállalt és mindig áldozatosan s hála Istennek többnyire eredményesen végzett szolgálat előtt. Az írástudó hagyományos és sohasem könnyű (a zsarnoki korszakokban pedig mindig emberpróbáló) szolgálata előtt. Ezt a sok évtizedes szolgálatot egy súlyos és emberi tragédiákban bővelkedő történelmi korszakban az erdélyi magyar irodalom védelmének eszméje és erkölce vezérelte. Gálfalvi Zsolt mindig meg volt győződve arról, hogy a kisebbségi létben és különösen azok között a mostoha körülmények között, amelyek közepette az erdélyi magyarságnak, időnként az üldöztetés terhére viselve, helyt kellett állnia, az irodalomnak nemzetvédő szerepe van. Mindig következetes bátorsággal, egyszersmind józan bölcsességgel töltötte be ezt a küldetést. Egy régebbi nyilatkozatában ezekkel a szavakkal jellemezte saját irodalomkritikusi tevékenységét: „A kifejezés régi értelmében vagyok írástudó. Olyasvalaki, aki meg tudja fejteni a szavakat, eltöpreng a körülötte zajló eseményeken, és a maga szerény eszközeivel hozzájárul, hogy az értelem lehetőségeiből egyik-másik megvalósulhasson.”

Valójában (ugyancsak a kifejezés régi: hagyományos értelme szerint) a „gazda” szerepe, szolgálata és morálja szabta meg sok évtizedes tevékenységét. Az irodalmi élet „gazdájaként” vállalt munkát, és végezte el mindazt, amit vállalt: az irodalmi sajtóban, a színházi világban, a kultúra szervezeti életében. Van mire önérzetesen visszatekintenie,

noha mi sem áll távolabb tőle, mint az önelégültség, a büszkeség. Már régen elszámolt életével, „bekerítette házát”, ahogy Babits emlékeztetesztergomi versében olvasható; ebben a költeményben egyszerre szólal meg a csendes nosztalgia és a csendes büszkeség. A túlságosan zajos jelen fájdalmas elutasítása és az a csöndes önérzet, amelyhez az elvégzett munka magaslatán juthat valaki. *A gazda bekeríti házát* című versben olvasom: „mit hízelegni a modern / szeleknek? Ősz ez! barbár, gyilkos és hazug. / Szemtelen ősz! Nyárnál hangosabb! Csupa vad / zaj, tusa, tánc! Ezer madár alatt a fák / nem ingtak-zengtek ennyire! De élet e / lárma és rángás? Csöndben érik a csira / a föld alatt; halk a termékeny éj; a fű / növése lassú: *ez az élet!* Kertem, ódd / a magvat ami megmaradt kincses tavaly / fűvéből és barbár szelekkel ne törődj!”

Barbár szelekkel most is találkozunk az, aki ablakot tár a külső világra, és egy írónak erre természetesen mindig figyelnie kell. Ilyenkor talán hasznosabb visszatekinteni és felidézni a régi küzdelmeket – a régebbi barbár szelekkel szemben. Gálfalvi Zsolt is bekerítette házát, már korábban bekerítette, nyugodtan figyelheti a külső világban tomboló barbár szeleket. Ezek már nem árthatnak neki. Házában béke van, könyvek, barátság, szeretet, visszatekintését ennek a békének és szeretetnek kell áthatnia.

Drága Zsolt!

Szinte napra pontosan egy éve találkoztunk, 2012. június 6-án a Politikatörténeti Intézet Szabó Zoltán 100. születésnapja alkalmából rendezett konferenciáján. Ha jól emlékszem, te voltál a délutáni ülés levezető elnöke. Elegánsan és tapintatosan tetted a dolgodat. Kende Péter volt az utolsó előadó, s neked jutott a feladat, hogy a rövid vita után lezárd a konferenciát. Felálltál, begomboltad a zakódat, megigazítottad a szemüvegedet, és mintha ez a legtermészetesebb volna, megírt szöveg nélkül briliáns előadást rögtönöztél a *Cifra nyomorúság* írójáról.

Úgy adódott, hogy a konferencia után egy irányba vitt az utunk. Végigsétáltunk a Falk Miksán, átvágtunk a Nagykörúton, és a Hollán Ernő utcában az egyik teraszon – gyönyörű kora nyári idő volt – ittunk egy pohár sört, és beszélgettünk még egy órát. Irodalomról, politikáról, családról, barátokról, a jövő-menő emberek színes kavalkádjáról, az élet fontos és fontatlan dolgairól.

Nyolcvanadik születésnapod alkalmából barátaid nyilván írni fognak a jelentős kritikusról, az irodalomszervezőről, a szerkesztőről, a színházigazgatóról, a kisebbségi kultúrpolitikusról – én most inkább erről az egy pohár sör mellett beszélgető Gálfalvi Zsoltról szólnék néhány szót, mert számomra te mindezekén felül a magyar világunk egyik legnagyobb beszélgetője vagy (ebben talán csak barátod, a nálad nyolc hónappal korosabb Konrád György tesz túl rajtad – s mit nem adnék azért, hogy még egyszer belehallgathassak beszélgetéseidbe).

Ha Budapestre jöttél, mindig megkerestél, s remélem, ez továbbra is szokásod marad. Ilyenkor a Kerékben beszélgettünk (az egyik utolsó óbudai kisvendéglő háromszáz méterre a Népszabadság volt szerkesztőségétől), ha jó idő volt, a kertben, ha rossz, akkor a leghátsó boksztban. Téged minden érdekelt, ami itthon vagy a világban történt. A kíváncsiságot tartom legjellemzőbb tulajdonságodnak és az ezzel párosuló őszinte odafigyelést. De fogalmazhatnék úgy is, hogy empátia és szemérem, mely magától értetődően zárja ki a tolakodást. Elképzelni sem tudom, hogy bárkivel szemben goromba legyél, minden körülmények között udvariasnak maradni számomra is az egyik legfontosabb polgári erény. Nekem te vagy az erdélyi polgár, a sajnálatosan kevés számú körültekintő magyar *citoyen*ek egyike.

Drága Zsolt! Szeretlek és tisztellek, és büszke vagyok rá, hogy a barátod lehetek.

Boldog születésnapot kívánok neked, hosszú alkotó életet, s persze még sok-sok jó beszélgetést – remélve azt, hogy velem is.

Tartalom

<i>Ágoston Hugó</i>	
A szóértés paradoxona és felelőssége	5
<i>Bogdán László</i>	
A csoda	10
<i>Egyed Péter</i>	
Egy erdélyi kritikus és <i>literary gentleman</i> a változó rendszerekben és időkben	13
<i>Földes György</i>	
Az erdélyi Prospero	22
<i>Horváth Andor</i>	
Születésnap levél a 80 éves Gálfalvi Zsoltnak	25
<i>Ilia Mihály</i>	
Akit az idők faragtak ki	36
<i>Kántor Lajos</i>	
A szerkesztő nyolcvan éve	37
<i>Konrád György</i>	
Komoly ember szép mosollyal	39
<i>Kovács András Ferenc</i>	
Levél Gálfalvi Zsoltnak	40
<i>Lőrincz György</i>	
Gálfalvi Zsolt, a diplomata...	43
<i>Markó Béla</i>	
Tartós példa	46
<i>Pomogáts Béla</i>	
A gazda bekerítette házát	50
<i>Vörös Károly</i>	
Drága Zsolt!	53

